

se jeli oglašati mlajši slovničarji in v tem času je nastopil eden najpomembnejših iz druge polovice preteklega stoletja, Anton Janežič, ki je v svojih srednješolskih slovnicaх dal gramatični terminologiji moderno obliko in vsebino. Z izostrenim čutom za obliko in z dokaj obsežnim znanjem je imel dobro osnovo za uspešno delo. Dotedanjih izrazov ni zavrgel, prvič pa je obravnaval terminologijo v slovarju *Vollständiges Taschen-Wörterbuch der slovenischen und deutschen Sprache* (Celovec 1850) oziroma v slovenskem delu *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika* (Celovec 1851). V razmeroma obsežnem besednjaku navaja izraze dotedanjih slovničarjev. Tudi v svoji prvi Slovenski slovnici (Celovec 1854) ima pravopisno sicer bolj dognane, a stare izraze, le malo je novih: *dvoglasnik*, *ločnik* (interpunkcija), *pomišljaj*, *oklepaj*, *sklonljiv*, *nesklonljiv*, *končnica*, *dajavnik*, *klicavnik (vokativ)*, *stopnovanje*, *sedanji čas*, *določivni naklon*, *velivni naklon*. Vsi izrazi so pisani v duhu Svetčevih »novih oblik«, ki so se takrat že dodobra uveljavile. Druga izdaja slovnice iz 1863 je vsebinsko dopolnjena, terminološko pa ima dosti pomembnih novosti in prav v tej knjigi je Janežič privedel slovensko slovnično izraze v moderno obliko. Videti je, da je sprva le zbiral in ocenjeval, ko pa je vse dodobra spoznal, se je odločil za izbor in dopolnitve. Po tej organizatorski lastnosti se je razlikoval od Vodnikovih naslednikov, ki so ob prvem slovničnem delu uveljavljali že tudi svoje, često slabe izraze. Vendar je dobil spodbudo in tudi pomoč od drugih tedanjih slovničarjev.

Konec prihodnjic

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

OD NEKDANJE EMONE NA ROŽNIK

Naselje v severnem delu nekdanje Emone so imenovali Slovenci že od svoje naselitve *Gradišče*. To je sploh pogosto krajevno ime za predslovenska selišča (M. Kos, Srednjeveška Ljubljana). Južno naselje onstran Rimske ceste je dobilo ime *Mirje*, naselje ob zidu, ki je še danes ohranjen (lat. murus = zid).

Po osvoboditvi je bila *Drama* slovesno odprta 16. oktobra 1945 z uprizoritvijo Cankarjeve komedije »Za narodov blagor«. V glavni veži nas pritegnejo doprski kipi pionirjev slovenskega gledališča: *A. Linharta* (Zd. Kalin), *O. Župančiča* (J. Savinšek), *I. Cankarja* (N. Pirnat) in *F. Levstika* (P. Loboda). V balkonski dvorani (okrepčevalnici) imajo herme umrli pomembnejši slovenski igralci.

V Gradišču št. 13 (gostilna »Koper«) je v prvem nadstropju prebival *Ivan Cankar* kot realec od drugega do četrtega razreda (1889—1892). Preselil se je semkaj z gospodinjo Ano Merješičevo s Poljanskega nasipa; njo, tovariše ustanovalec in svoje stradanje je opisal v uvodu črtice »Desetica«. Bedo mu je lajšal ustanovitelj dijaške kuhinje v Ljudskem domu kanonik Luka Jeran z brezplačnim kosilom in večerjo. Nanj je ohranil Cankar spomin v črtici »Zgodba o nepoštenosti«, ki jo še dopolnjuje z nasprotne strani »Zgodba o poštenosti«, ter v povesti »Grešnik Lenart«. Od tretje realke dalje do konca je Cankar hodil na kosilo v hišo dr. Ivana Tavčarja na Bregu št. 10, za kar je skrbela pisateljeva soproga Franja.

Hiša št. 12 sili z enim vogalom na cesto, da takoj opazimo njeno starinsko posebnost. V soseščini palač je še bolj podobna predmestni pristavi ali hlevu.

V tej preprosti hišici je bil rojen 23. januarja 1872 veliki »žlahtni zidar« arhitekt *Jože Plečnik*, sin mizarja Andreja.

V sosednji hiši (št. 14) biva etnolog profesor *dr. Niko Županič* (r. 1876), Kettejev in Župančičev vrstnik in tovariš v letih šolanja. V hiši nasproti (št. 15) prebiva akademski slikar in ilustrator *Maksim Gaspari*.

Na Rimski cesti št. 13 je živel profesor *dr. Pavel Grošelj* (1883—1940), umetnik in znanstvenik, ustanovitelj revije »Proteus«.

V Gorupovi ulici št. 2 je živel zadnji dve desetletji svojega življenja veliki slavist profesor *dr. Fran Ramovš* (1890—1952). V isti hiši prebiva njegov nekdanji profesor, plodovit strokovni pisec zlasti o planinstvu, *Josip Wester* (r. 1874).

Na spodnjem koncu Rimske ceste (št. 4) je zanimiva gostilna »*Pri Mraku*« s »Prešernovo sobo«, ki jo je priredil v spomin na pesnika in njegovo zahajanje v to gostilno pokojni Valentin Mrak, oče književnika Ivana Mraka.

Emonska cesta teče vzdolž nekdanjega vzhodnega emonskega zidu. Vse to okolje je bilo domače slikarju akademiku *Rihardu Jakopiču* (1869—1943). Rojen je bil v Krakovski ulici št. 11 (spominska plošča); po dvajsetletnem ahasverstvu v tujini se je leta 1906 za stalno naselil v rodni Ljubljani, najprej na Emonski cesti št. 2, potem na Novem trgu; atelje je imel na Mirju št. 2. Po njegovi smrti ga je prevzel bohem slikar *Ivan Čargo* in ga uporabljal tudi za prenočevanje (umrl v avgustu 1958).

V hiši št. 11 z letnico 1776 je imel čolnarsko krčmo (od leta 1830) *Jože Dolenc*; slovela je posebno zaradi dobrih rakov. Leta 1834 sta *Crobath* in *Prešeren* povabila semkaj češkega pesnika *K. H. Mácho* in tovariše »na rake«. Večerja se je spremenila v pošten krok ob živahnem razpravljanju o slovenski prihodnosti (*Kidrič, Prešeren II, 272*).

Med Emonsko cesto in Ljubljaničo se razprostira idilično naselje zelenjarjev, nekdam tudi ribičev in čolnarjev. To je *Krakovo*, ki je bilo kakor *Trnovo* tlačansko podložno nemškemu viteškemu redu križarjev.

Ob Ljubljaniči na Krakovskem nasipu št. 22 je imel v letih 1900 do 1902 bivališče in atelje *Jakopičev* nesrečni prijatelj *Ivan Grohar* (1867—1911).

Prvotna trnovska cerkev je bila sezidana v 17. stoletju, 1857 na novo zgrajena in po potresu temeljito prenovljena. Stara cerkev je bila Prešernu tisto »Trnovo, kraj nesrečnega imena«, kjer mu je na veliko soboto 1833 »gorje bilo rojeno od dveh očesov čistega plamena«. Podrobno zgodovino trnovskega okraja je opisal *Ivan Vrhovnik* v brošuri *Trnovska župnija* v Ljubljani (1933). Bil je tu župnik 27 let (do 1918). V pokoju se je naselil v svoji hišici v *Kopališki* ulici 10 in tam v 81. letu umrl leta 1935.

Nasledil ga je pisatelj *Fran S. Finžgar*. Zahtevna je bila ta doba za velikega ljudskega pisatelja in vzgojitelja. Politični in socialni prevrati, gospodarske krize, brezposelnost, obupi, umori in samomori, vse je vrelo v pehanju za življenjski prostor in v boju za oblast. Socialno vprašanje v velikem svetu ni bilo nič drugačno, kakor se je pokazalo na razmeroma majhnem prostoru v trnovski »Sibiriji« tam v Mestnem logu, kamor so se zatekali izgnanci iz človeške družbe v kolibe, zadelane s konci desk in s papirjem. Preobložen s pisateljskim, uredniškim in organizacijskim delom je *Finžgar* odšel kot župnik v pokoj 1936. Želeč si potrebnega miru za delo, se je umaknil v zatišje ob *Gradaščici*, kjer mu je prijatelj *Plečnik* sezidal tuskulum v *Dobrilovi* ulici št. 30. Tu je doživel vse strahote druge svetovne vojne, ki je vnovič preizkušala v ognju značaje: ali za oblast — ali za ljudstvo! Tudi njegovo ime je bilo vrženo na tehtnico za talce. Malo pred koncem vojne ga je zasula bomba ob letalskem

napadu na Mirje 9. marca 1945. Vojna mu je požgala tudi planinsko kočico Murko na Zabreški planini na pobočju Stola. Spomine na svoje bogato življenje je popisal v knjigi *Leta mojega popotovanja* (1957).

Tik cerkve v Karunovi ulici št. 4 je prebival arhitekt *Jože Plečnik* od leta 1920, ko je iz tujine poklican prevzel profesuro na arhitekturi tehniške fakultete v Ljubljani; tu je umrl 7. januarja 1957.

Na *Mirju*, v Bogišičevi ulici št. 3, je hiša literarnega zgodovinarja *dr. Ivana Prijatelja*. Tu je umrl 23. maja 1937 v 62. letu starosti. Zadnja leta je zahajal pogosteje v gostilno »Pri Krčonu« na Tržaški cesti št. 5. (Tiste hiše ni več, tam stoji zdaj moderna palača, v kateri je kino »Vič«.) V preprosto družbo je ob večerih ubežal iz strupene praznote svoje »kulturne« in politične okolice. Zares, bil je utrujen in razočaran in se je zaprl vase v tihem in vzvišenem sovraštvu do družbe in naših malenkostnih razmer (Kreft, *Kronika slovenskih mest*, 1937). Tam sta včasih prisledla v njegovo družbo stari popotnik z daljnih cest in step Radivoj Peterlin-Petruška in komponist Slavko Osterc; kdaj pa kdaj ga je tam poiskal tudi njegov učenec dr. Anton Slodnjak. S svojimi nekdanjimi učenci se je vedno rad pogovoril. Tisto pomlad pred smrtjo si je postal hišico v gozdnem zatišju Polhovega gradca. Z lastnimi rokami je prekopal pustinjaški svet, ga pognojil in zasadil z vrtnim drevjem, da bi v tolstojanskem miru sredi zelene narave sklenil svoje življenjsko literarno delo.

Vzdolž restavriranega južnega emonskega zidu je speljana prijetno urejena ulica Mirje. V hiši št. 13 je živel veliki slavist, jezikoslovec in prvi predsednik SAZU *dr. Rajko Nahtigal*; tu je umrl 29. marca letos, star 81 let.

Onstran emonskega zidu sega do Aškerčeve ulice velikanska stavba Tehniške srednje šole (iz leta 1911). Njen začetek je bila obrtna šola v 18. stoletju, v dobi razsvetljenega absolutizma, ko je Kranjska družba za poljedelstvo in koristne znanosti ustanovila »mehansko šolo« za vzgojo »materialne kulture«. Ob ustanovitvi ljubljanske univerze (1919) je dobila pod streho TŠŠ svoje prvečasne prostore *tehniška fakulteta*, ki se je v štirih desetletjih do danes, zlasti v novi Jugoslaviji, razrasla s številnimi ustanovami visoke tehnike po vsem Mirju.

Na *viškem pokopališču* obiščimo grobove dr. Ivana Prijatelja, dr. Alfreda Šerka, organizatorja medicinske fakultete v Ljubljani († 1938), in literarnega zgodovinarja dr. Avgusta Žigona († 1941).

Prešernova cesta je bila trasirana šele po potresu in se je imenovala Bleiweisova. Zanimiv je impresionistični opis te ceste iz leta 1910 v Obiskih Izidorja Cankarja (str. 34).

V hiši št. 3 se je naselil leta 1913 *Oton Župančič* ob poroki z Ano Kesslerjevo. Med prvo vojno je hišo zasedla avstrijska žandarmerija. Župančičeva družina se je v avgustu 1916 preselila s Cicibanom Markom in dojenčkom Andrejem v Dalmatinovo ulico št. 1. Iz te dobe je pesnikovih Stó ugank, otroške pesmi o Cicibanu in ciklus pesmi iz vojne, n. pr. *Dies irae*.

Na števil. 9 v 2. nadstropju je prebival *Anton Aškerc* od leta 1905, zadnji dve leti pa v sosednji hiši št. 11 v pritličju na levo, z okni naravnost na ulico svojega pobratima Simona Gregorčiča. Na večer 6. junija 1912 se je zrušil pod zavesami ob oknu, zadet od možganske kapi. V četrti noči nato (10. junija) je izdihnil v Splošni bolnici. Ob 100-letnici njegovega rojstva (9. 1. 1956) mu je bila odkrita spominska plošča (Aškerčev zbornik 1957, 191 ss).

Nad tem stanovanjem v prvem nadstropju je preživel zadnje desetletje svojega življenja umetnostni zgodovinar in esejist, akademik profesor *dr. Izidor*

Cankar. Zadnja leta ga je ovirala skleroza in osebna tragika, da ni mogel sprostiti genialnih sposobnosti svojega duha, ki je bil voljan še dopolniti svoj bogati opus. Letos 9. septembra ga je zadela kap in je štirinajsti dan nato (22. septembra) ob eni ponoči izdihnil v sanatoriju Emona. Pokopan je v grobu svoje hčerke Kajtimare na Žalah.

V Gregorčičevi ulici je tiskarna Tone Tomšič (bivša tiskarna Merkur); med vojno je izdatno pomagala v ilegalnem boju proti okupatorju, v njej zlasti mladi književnik *Ivo Grahor*, ki je plačal to s svojo smrtjo v nemškem taborišču Dachau 29. 3. 1944.

Po Erjavčevi cesti pridemo v območje *Rožne doline*, ki je letos praznovala 60-letnico začetka svojega naselja. V prvi vili ob Cesti na Rožnik prebiva od osvoboditve *Josip Vidmar*, književnik (esejist, kritik, prevajalec) in politik, med vojno je bil predsednik SNOS, soustanovitelj OF in njen predsednik; po osvoboditvi je načeloval Prezidiju LRS, Domu narodov, od leta 1952 (po Ramovševi smrti) je predsednik SAZU. — Ob robu Tivolskega parka stoji spomenik talcev.

Od Ceste v Rožno dolino odcepljena tretja ulica se imenuje *Kocenova*. V hiši št. 4 domuje književnik *Juš Kozak*. Po vojni se je preselil iz kolosa mestne »rdeče hiše« na Poljanskem nasipu v tukajšnji podrožniški mir, kjer dalje snuje in piše. Tako je iz vznemirljivega sodobnega življenja svoje kratke ulice napisal *Balado o ulici* (1956). Juš Kozak sploh najrajši umetniško oblikuje življenje zgodovinske in sodobne Ljubljane in pri tem razvija svoje filozofske, socialne in estetske nazore. Tak je zlasti v zajetnem epskem Šempetru (1924 do 1926) in bolj meditativnih Maskah (1940), iz katerih je lansko leto Kondor prinesel izbor Rodno mesto v priredbi urednika Mitje Mejaka.

Skozi moderno in lepo urejeno Študentovsko naselje se vrnimo na *Cesto na Rožnik*. Ob vhodu v Svetčevo ulico je mestna občina postavila likovnim umetnikom akropolo svetlih ateljejev. — Pred sosednjo hišo št. 35 je v noči od 13. na 14. julij 1941 fašistična patrolja ustrelila prešernoslovca *dr. Avgusta Žigona*, ko se je pred polnočjo vračal iz mesta proti domu na Večni poti št. 47 v hiši inšp. Janka Habjana. Strelji so ga zadeli v bok in tilnik. V bližnjih dveh vilah so ljudje slišali hropenje in vzdih ranjenega Žigona, a mu nihče ni smel priti na pomoč. Drugo jutro so ga italijanski vojaki z vozičkom odpeljali v mrtvašnico na viško pokopališče. Nobena osmrtnica ni smela biti objavljena in pogreba so se smeli udeležiti le sorodniki. Pokopališče so zastražile patrolje. Izmed »tujcev« se je udeležil pogreba le faktor Blasnikove tiskarne Valašek, ki je skrbel za tisk njegovih razprav, ter pisec teh vrst.

Izvrševalci Žigonove oporoke notar Kuhar, dr. Fr. Stele, dr. Fr. Koblar, Elo Justin in S. Škerlj so odredili prenos literarne zapuščine v Narodni muzej. Glede zabojev z rokopisi je pokojnik določil, da se smejo odpreti šele 30 let po njegovi smrti. Vendar vse kaže, da Žigonovih prepisov dragocenih Levstikovih pisem ni vmes, ker so se našli prazni ovitki z napisom Levstikova pisma. To je nepopravljiva škoda, ker je Vida Baltičeva, hči Franje Koširjeve, izgubila tudi originale teh pisem. Dr. Slodnjak je bil že v dogovoru z Baltičevo, da pisma odkupi za NUK ali da jih dobi vsaj na vpogled, tedaj pa so vmes posegle neke tajne sile in je Baltičeva izjavila, da pisem ne more več najti. Žigonov grob oskrbujejo Habjanovi in Slavistično društvo.

V hiši št. 41 ob Cesti na Rožnik je preživel zadnja leta svojega življenja politik *dr. h. c. Ivan Hribar*, ljubljanski župan in državni poslanec v Avstriji, jugoslovanski veleposlanik v Pragi, pokrajinski namestnik za Slovenijo in

nazadnje senator. Ko ga je ob italijanski okupaciji pozval visoki komisar Grazioli v sosvet 14 zastopnikov podjarmljenega ljudstva, tedaj devetdesetletni starec, že od mladih nog slovanski entuziast, ni mogel prenesti naglega in sramotnega razsula svoje domovine. Ženi in hčerki je napisal 19. aprila 1941 poslovilno pismo pod Prešernovim geslom »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi«. Odšel je na Kodeljevo in se daleč od ljudi utopil v Grubarjevem kanalu. »Prenesla pričujoče ure teže ni bila let poznih glava siva.«

V Vidmarjevi hiši ob *Večni poti št. 3* je bila tretji teden po okupaciji, 27. aprila 1941, ustanovljena *Osvobodilna fronta* za organiziran upor proti okupatorju. Spomenik je bil postavljen ob deseti obletnici OF. — Ob *Večni poti* v hiši št. 26 ob vznožju idiličnega Rožnika domuje že tretje desetletje literarni zgodovinar dr. Anton Slodnjak.

Spodnji Rožnik. Tam je gostilna Pod Rožnikom ali Pri Čadu. Mimo tisočerih spominov, ki jih hrani to okolje na literarne sestanke, dijaške valete in nešteta prijetna srečanja in shajanja mladega in starega rodu, odmeva od tod do Zgornjega Rožnika še vedno spomin na Cankarja. Stoletje nazaj pa sega spomin na otroško dobo kritika, esteta, literarnega zgodovinarja in plemenitega šolnika profesorja *Frana Levca* (1846—1916). Rojen je bil na Ježici in se je s starši še v svoji detinski dobi preselil v Radomlje pri Kamniku. Od tam je prišel devetleten na Spodnji Rožnik k stari materi »mežnarici«, da se je lahko šolal. Zgodovinar in politik Fran Šuklje (1849—1935) ga prisrčno opisuje v svojih Spominih. Bila sta si sošolca od drugega razreda normalke, skozi vso gimnazijo in do konca visokošolskih študij in oba sta postala profesorja. Šukljetov oče je zahajal z več znanci iz mesta na zajtrk pod Rožnik in s seboj jemal tudi sinčka edinčka. Mala šolarčka Šuklje in Levec sta jo potem skupaj mahala v šolo v staro licejsko poslopje in si kovala nerazdružljivo prijateljstvo, čeprav je bil Šuklje mestni otrok in je živel v izobilju, Levec pa neogljen kmetski otrok, ki je moral spati redno v hlevu poleg strica Lorenca. Tedaj je bila podrožniška hiša še prav preprosto kmečka in s slamo krita. Kaj kmalu se je gimnazijec Levec postavil na samostojne noge in si služil denar z inštruiranjem razvajenih mestnih otrok. Tako je našel Janka Kersnika in ga naravnal na pot, da se je razvil v slovenskega klasika. Žal smo mu za epohalno delo za razmah naše literature kaj malo hvaležni.

Drenikov vrh se imenuje po prvem posestniku tega zemljišča dr. Gregorju Dreniku. Leta 1846 si je postavil to hišico na desni od rožniškega slemena. Njegov sin Fran (1839—1927) je odprl gostilno. V avgustu 1862 so po češkem zgledu zasnovali tu Južnega sokola za okrepitev duhovnih in telesnih moči v narodni obrambi proti nemškemu raznarodovanju Slovencev.

V podstrešni sobi se je nekaj časa shajala dijaška literarna Zadruga. Med njenimi člani je bil namreč tudi gospodarjev sin Bojan Drenik (r. 1876). Sicer so imeli sestanke največ v stanovanju Ivana Štefeta v Streliški ulici št. 4. Na Drenikovem griču je bral Ivan Cankar svojo prvo natisnjeno pesem Ivan Kacijanar (LZ 1893). Med drugo vojno je prešlo posestvo v italijanske roke družbe Emona, zdaj je ljudska last.

Zgornji Rožnik ali *Cankarjev vrh*. Na skrajnem robu Barja se vzpenja komaj 93 m visoki grič Rožnik, a ga je sama lepota. Viden je daleč naokoli, popotnikovo oko ga brž spozna po beli cerkvici na vrhu. V 15. stoletju so zoreli po pobočju vinogradi. Na vrhu je stala v samoto odmaknjena bolnišnica za gobavce in na vrhu grad plemičev Sau(e)rau-Kissling. V začetku 16. stoletja

je bila tu postavljena prva cerkva, po dveh stoletjih (1746) pa nova, današnja. V prenovljeni cerkvi (1895) je naslikal oltarno sliko Marijinega obiskovanja Jurij Šubic.

In razgled! Kamor seže oko, sama lepota. Komaj za dober seženj stran se zdi sosed Ljubljanski grad, vmes in tja proti Barju je razprostrta Ljubljana, na obzorju hribi od Krima do Polhograjcev. Kajkrat se je Cankar oziral proti Ljubljanskemu vrhu in s srcem videl tam spodaj skrito svojo Vrhniko. Na severni strani so Karavanke s Stolom, kamniti Storžič in Kamniške Alpe. Za šišenskim gozdom skrita Ljubljana se širi v Ljubljansko polje in naselja kmetских domov.

Na Cankarjevem vrhu nas razveseli prijazna kmetška domačija s hišo, hlevom in gospodarskim poslopjem, zadaj so njive in sadovnjaki; pod kostanji pred hišo in pod brajdo ob bregu stoje vrtno gostilniške mize in ob poti pod rožniškim vrhom *Cankarjev spomenik*; postavljen je bil v tednu spominskih prireditev ob 30-letnici pisateljeve smrti (odkrit 12. decembra 1948).

Spominska plošča ob vhodu v gostilniško hišo priča, da je tu bival *Ivan Cankar* v letih 1910 do 1917. Sedanji hišni gospodar Alojzij Obersnè rad pokaže na nasprotni strani v gospodarskem poslopu Cankarjevo spominsko sobo. Tu je le del pohištva, ki ga je imel Cankar, drugo je dodano iz njegove dobe. Nekaj pohištva iz bivše Cankarjeve izbe je dobil kasneje od Franzotovih v privatno last pokojni mestni arhivar Vladislav Fabjančič in od njega ga je odkupil (1948) Mestni muzej za 30.000 dinarjev. — Važnejše podatke o pesnikovem bivanju na Zgornjem Rožniku, ki se sedaj imenuje *Cankarjev vrh*, podaja *Francè Dobrovoljc* v brošuri »*Ivan Cankar, slovenski pisatelj*« (1956). To je doslej prvi celotno zaokroženi opis Cankarjevega življenja.

Spominska soba je prirejena zasilno. Cankar je pravzaprav prebival v sosednji sobi na desno, in sicer le prvega pol leta, ko se je preselil sem gor spomladi 1910. Privabila ga je iz bohemske družbe v hotelu Tivoliju *Štefanija Franzotova* (Nina), poročena z rožniškim gostilničarjem *Karлом Bergmanom*, hči iz Franzotove družine, ki je imela »literarno krčmo« na Vidovdanski (takrat Radeckega) cesti št. 28. Tja sta zahajala Cankar in Kette še kot dijaka in tam sta v svoji najhujši gmotni stiski v letih 1895 in 1896 našla najnujnejšo podporo, deloma s poučevanjem Franzotovih otrok. Tako je staro znanstvo privedlo Cankarja na Rožnik v dobro domačo oskrbo k nekdanji učenki Nini. Za najemnino se je oddolževal večidel s priložnostnimi darili ob honorarjih.

Zimo do pomladi (od novembra 1910 do maja 1911) je preživel kot gost prijatelja dr. Lojza Kraigherja, ki je bil tedaj zdravnik pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah. Ko se je vrnil na Rožnik, se je naselil v *zgornjo sobo* gostilniškega poslopja; to je soba z dvema oknom in razgledom proti cerkvi na rožniškem vrhu. Tedaj poleti ga je obiskal bratranec Izidor Cankar in zanimivi literarni pogovor objavil v *Obiskih* v DiS 1911 (knjižni ponatis 1920 in v dodatku Dobrovoljčeve brošure). Še tisto zimo (1911) je K. Bergman prodal posestvo svoji tašči Mariji Franzotovi, ta pa je dala gostilno v najem svoji najstarejši hčeri Mici, poročeni s *Ferdinandom Pfeiferjem*. Zaradi stiske s stanovanjskim prostorom v tej družini se je moral Cankar po treh letih bivanja v prijazni sončni sobi umakniti v sosednjo kamrico (konec leta 1914) in je tam ostal do končne odselitve z Rožnika v septembru 1917.

Živel je v samoti in od tod uravnaval smer našemu kulturnemu in političnemu vrvenju. Obiskovalcev je imel vsake vrste, prijetnih in vsiljivo zvedavih. Prav rad se je prostodušno pogovarjal v mladi družbi dijakov; v njih

je videl še čisti svet lepe Vide. Vojnim žrtvam iz njihovih vrst je napisal pretresljivo posvetilo v črtici Kadet Milavec v Podobah iz sanj (Vladimir Milavec je bil med Cankarjevimi obiskovalci; kot abiturient ljubljanske gimnazije je 19 let star padel 1916 na italijanskem bojišču na gori Cima Dodici).

Bivanje na Rožniku obsega najlepša in hkrati najbolj burna leta pesnikovega življenja. Zajema dobo od Bele krizantéme pa preko Lepe Vide in Grešnika Lenarta vse do Podob iz sanj, ko se je zavestno in vdano poslavljajal tudi od življenja. »Na Rožniku v maju 1910« je podpisal v Beli krizantemi svoj obračun z recenzenti ter izpovedal vnovič svoj umetniški »credo«, da zavestno hodi svobodno in zato brezpravno pot umetnosti, ki mu je »vsa njegova radost in bridkost«. To je tisto, kar je bilo Pevcu Prešernu »v prsih nosit' pekel al nebo«.

Leta 1912 se je za krajšo dobo priselil k njemu Oton Župančič in spet sta drugovaša kakor nekoč v ljubljanski Cukrarni in potem na Dunaju. Župančič je tisto leto še zadnjikrat fantoval, naslednje leto se je že poročil.

Z Rožnika je Cankar večkrat odšel za daljši ali krajši čas k prijateljem, ki jih je imel po vsej domovini; zahajal je k dr. L. Kraigherju v Slovenske gorice, k dr. Verčonu v Sežani, poskusil se je z dr. K. Tumom celo v vzponu na Vršič, zahajal v goste h Kesslerjevi družini na Bledu, hodil predavat delavstvu in učiteljstvu, kjer so ga poslušalci navdušeno sprejemali. Mogočni zagovorniki purgarske »pozitivne ideje« pa so mu očitali: »Ne ljubiš svoje domovine, tujec si, brezdomec!« V dobi balkanskih vojn je razburil Ljubljano in »oficialno Avstrijo« s predavanjem o Slovencih in jugoslovanskem vprašanju (12. 4. 1913) in zato predsedel teden dni ječe v zaporih ljubljanskega sodišča (12. do 18. septembra). Koč v začetku vojne ga je avstrijska policija spravila kot političnega osumljenca v zapore na ljubljanski grad za sedem tednov (23. avgusta do 9. oktobra 1914). Zatem je moral k vojakom kranjskega 17. pešpolka v Judenburg (od srede novembra do pod konec decembra 1914), a so ga po poldrugem mesecu morali zaradi šibkega zdravja odpustiti. Tam je srečal prijatelje, ki jih je upodobil in opisal Hinko Smrekar v Črnovojniku. Tam je spoznal tudi »gospoda stotnika« in videl ugašati lepe sinje oči mladih slovenskih fantov, obsojenih na smrt v brezumnem klanju vojne.

Vrnil se je na svoj Rožnik, odprl v srcu zaklenjeno kamrico, prestopil tisti njen prag, ki ga človek prestopi »le ob največjih praznikih, ob urah usodnega spoznanja, najvišjega veselja, najgloblje žalosti in v predsmrtnem strahu«. Napovedal je svojemu narodu vstajenje, v sebi pa zaslutil slovo.

Poleti 1917 se je poslavljajal od Rožnika. Štiri mesece se je odpravljajal, preden je odšel. Takrat mu je bilo šele dobro štirideset let, toda zanj je bilo to kakor hlapcu Jerneju štirideset let dela. V septembru se je poslovil. Ob tem slovesu je podal v nekaj preprostih stavkih veliko recapitulacijo svojega življenja v črtici Moje izbe. Odšel je pomirjen tudi z mislijo na smrt.

»Moje izbe niso bile domovi, postaje so bile. Dom je popotniku samo eden. Nanj mislim zdaj, ko se truden in do kraja vdan poslavljajam od poslednje postaje. Srce občuti na svojem nezmotljivem dnu, da je poslednja.« Čeprav je bila v Cankarju ustvarjalna sila še na višku, je že čez leto dni dospel do poslednje postaje v »dom, ki je popotniku samo eden«. Umril je 11. decembra 1918 v Splošni bolnici. Zdaj spijo v skupnem domu na Žalah vsi štirje pevci iz gnezda slovenske »moderne«.

Končan je bežni sprehod po nekdanji in sedanji naši Ljubljani. Mrak nas je zajel na Cankarjevem vrhu. Tam spodaj se blešči morje luči po prostrani

novi Ljubljani in tam v daljavi hiti vlak skoz noč... Sédimo k mizi pred to hišo, polno spominov nanj, velikega pisatelja revolucionarja. Budil je in prebudil »življenje v nižavah, ki so spale«, in »klesal granitni temelj novi zgradbi naše kulture«, ki zdaj ni več krizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega. V mislih naj nam šepeče *njegov drug Oton* iz svojih zadnjih dni.

Nemara kje drag zakopan spomin
bilo bi treba dvigniti iz brezna,
prenesti ga v bodočnost iz davnin.
In bilo bi kot tolikrat nekoč,

ko z Ivanom na Rožniku vso noč
sedela sva, da so nazadnje ptiči
v pomenek nama vpleli se pojoč.

(Na poti k poetu)

Jože Toporišič

ŠE O NAGLASU NEDOLOČNIH GLAGOLSKIH OBLIK

I. Deležnik sedanjega časa je vedno naglašen na obrazilu -oč ali -eč. Takšno naglaševanje se je nasploh uveljavilo šele po 16. stoletju in ga priznavajo vsi slovenski priročniki, ki obravnavajo glagolski naglas. Pri tej obliki je nedoločena le kvantiteta naglašanih samoglasnikov. Ako odpremo Slovensko slovnico iz 1956, opazimo, da ima obrazilo -oč dolg naglas, -eč pa kratkega; samoglasnik prvega obrazila se izgovarja ozko, drugega pa široko: pletóč — viséč. Marsikdo se bo takšnemu predpisu začudil, saj pozna enakšen izgovor omenjenih obrazil: bodisi dolg in ozek, bodisi kratek in širok. Ta ali oni pa ju morda izgovarja sedaj dolgo in ozko, sedaj kratko in široko.

Tako nastane vprašanje, kakšen naj bo izgovor tega deležnika v (vse-slovenskem) knjižnem jeziku. Koliko nam pri odgovoru na tako vprašanje lahko pomagajo historična gramatika, naši slovničarji, knjižna tradicija in — ne nazadnje — stanje v slovenskih narečjih?

Oblike na -oč in -eč so za prvi sklon ednine mlajše, čeprav so — s končniškim -i — že v Brižinskih spomenikih. Starejše obrazilo, -y ali nosni -e, je bilo pod vplivom drugih sklonov izenačeno s 4. sklonom ednine; ta pa je imel pri oksitoničnih glagolih na zadevnem obrazilu novoakutirano intonacijo. Kot je znano, je refleks novega dolgega akuta na zadnjem zlogu v knjižni slovenščini dolga rastoča intonacija ob ozki kvaliteti naglašene vokala: pletóč, viséč.

Potrditve takšnih refleksov lahko najdemo v vseh uglednejših slovenskih slovnica in priročnikih vse do najnovejšega časa: Kopitar (Grammatik 1809) 329 delajózh, vrózh, vuzhéhzh; Dainko (Lehrbuch 1824) 196 rekóč, 235 vyčéč; Metelko (Lehrgebäude 1825) 213 jedóč, 215 tajéč, šuméc; Janežič, Slovenska slovnica 1900 (8. izd.) 87 pišóč, hvaléc; Breznik, Slovenska slovnica 1924 (3. izd.) 117 pletóč, 124 spéč; Nahtigal, Slovenski jeziki 1952 (2. izd.) 234 nesóč, misléč; Ramovš, Morfologija (1952) 146 vróč, trpéc.

Našteti slovničarji in jezikoslovci so iz najrazličnejših delov Slovenije in je v njihovem naglaševanju mogoče videti tudi naglas narečij, iz katerih so izhajali. Pisec teh vrstic izhaja iz južnega vzhodnoštajerskega narečja, za katero ne velja trditev sedanje slovnice, da se deležnik sedanjega časa med ljudstvom prav malo rabi, in v katerem živi deležnik tako rekoč nepretrgano